

ZBIRKA MODNIH NOS V POKRAJINSKEM MUZEJU V MARIBORU

SERGEJ VRIŠER

Zgodovina razvoja mode je na Slovenskem še razmeroma mlada raziskovalna panoga, še mlajša pa je na področju našega muzejstva, saj smo odprli prvo in doslej edino zbirko modnih noš šele pred dvema letoma.

Zunaj meja naše domovine je zbiranje modnih noš seveda že trden muzejski pojem, zanimanje za to zvrst kulturne zgodovine pa še vedno narašča, tako da dandanašnji skoraj ni večjega kompleksnega muzeja, ki ne bi na ta ali oni način vključeval v svoje razstave tudi razvoja mode. Poleg izrazitih kostumskih muzejev in muzejev, ki imajo v svojih kulturnozgodovinskih oddelkih večje ali manjše zbirke kostumov (npr. Gallery of Costume v Manchestru, Victoria and Albert Museum v Londonu, Neederlands Kostuummuseum v Haagu, Musée du Costume v Parizu, itd.) in ki prikazujejo splošen razvoj mode, poznamo še vrsto stalnih specializiranih razstav, kot so npr. muzej čevljev v Schönenwerdu v Švici

Suknjič-telovnik (k justaucorpsu), druga tretjina XVIII. stoletja, Pokrajinski muzej v Mariboru

Frak iz konca XVIII. stoletja, Pokrajinski muzej v Mariboru

in Gottwaldovu v ČSSR, muzej nogavic v Milanu itd.

Z domačega ozemlja velja omeniti predvsem zbirki modnih noš v Muzeju za umjetnost i obrt v Zagrebu in Muzeju primenjene umetnosti v Beogradu. Pozornost zasluži zlasti zagrebška zbirka. Odlikuje jo po številu eksponatov sicer ne preobsežno, vendar izbrano gradivo kostumov in tekstilnih vzorcev ter sodoben način razstavljanja. Kakor druga področja kulturne zgodovine na Hrvaškem se ponaša tudi proučevanje in zbiranje modnih noš s primerno tradicijo.

Precej slabše pa je bilo v tem pogledu v preteklosti na Slovenskem. Nekateri slovenski muzeji so sicer hranili posamezne kose oblačil, nobeden izmed njih pa se ni lotil sistematičnega zbiranja teh predmetov. Največ oblačil in modnih dodatkov sta imela v svojih depojih Narodni muzej v Ljubljani in Pokrajinski muzej v Mariboru. Razen njiju so imeli manjše kolekcije še muzeji v Celju, Kopru in Ptuj, vendar pa modnega gradiva niso razstavljali.

V letu 1965 se je Pokrajinski muzej v Mariboru v dogovoru z drugimi muzejskimi zavodi odločil za akcijo, ki naj bi poživila dotlej pri nas mrtvo muzejsko področje. Podobno kakor drugi muzeji na svetu, ki so skušali obrniti pozornost na temo moda, je mariborski muzej priredil razstavo z naslovom Tristo let mode na Slovenskem. Akcija je imela namen zbrati po muzejih in pri zasebnih lastnikih vse razpoložljivo gradivo, ki priča o modnih nošah v slovenski preteklosti od XVII. stoletja dalje, domači javnosti je želela pokazati modo kot muzejsko panogo, obenem pa naj bi razstava pobudila tudi muzejske delavce k smotrnejšemu zbiranju oblačil in slednjič k postavitvi skupne slovenske zbirke modnih noš. Razstava je v celoti izpolnila svoj namen in ob njenem zaključku so se muzeji, ki so posodili gradivo, soglasno odločili, da naj ostane to še nadalje kot stalna razstava o razvoju mode v Pokrajinskem muzeju v Mariboru.

Od otvoritve v letu 1966 do danes se je zbirka modnih noš še povečala in šteje 16 kosov moških in 18 kosov ženskih oblačil, 12 moških in 19 ženskih pokrival, 14 parov obuv in večje število modnih dodatkov — sončnikov, ženskih torbic, denarnic, kravat itd.

S pričujočim pregledom želim predstaviti samo glavne značilnosti mariborske zbirke modnih noš. Posamezna oblačila in modne dodatke opisujem v časovni vrsti in ponekod s kratkimi podatki o njihovem stilnem poreklu in rabi.

Med najstarejše gradivo v zbirki se uvršča nekaj predmetov iz prve polovice XVII. sto-

letja. To so najdbe iz grobnice opuščene pokopališča v Betnavi pri Mariboru. Ohranili so se ostanki ženske mrliške obleke iz grobega rjavega sukna in nekaj nakita. Redovniški halji podobno oblačilo je bilo namenjeno pač samo za pokop, saj je bila sicer v tem času tudi pri nas v veljavi razkošna španska noša, kakršno nam nazorno kažejo portreti fevdalcev. Nakit — prstani, uhani in zapestnica — je razmeroma skromnih oblik, vendar izdelan z umetniškim okusom.

V zvezi z modo okoli tridesetih let XVII. stoletja sta nadvse pomembni dve ženski lobanji (prav tako iz grobnice v Betnavi), na katerih so se ohranili lasje v domača nepokvarjenih pričeskah. Lasje prve ženske so spleteni v kito in poviti okoli glave, glavo druge pokriva majhna avba.

Po času nastanka sledi moški spodnji suknjič, verjetno iz druge tretjine XVIII. stoletja. Tak suknjič, v bistvu telovnik (fran. veste), so nosili možje pod vrhnjim suknjičem (fran. justaucorps), ki je prišel v modo v drugi polovici XVII. stoletja in je segal sprva približno do kolen. Spodnji suknjič je bil pogosto bogateje okrašen od vrhnjega. Dolžina in izdelava našega oblačila, ki ga krasijo razkošna zlata vezenina, govori za modo, kakršna je vladala v Franciji okoli začetka XVIII. stoletja, pri nas pa še pozneje. Najverjetneje gre za svečano oblačilo iz plemiške posesti.

Iz zadnjega četrletja XVIII. stoletja izvira suknen frak temnorjave barve, okrašen s svileno cvetlično ornamentiko. V bistvu ima suknjič prehodno obliko med justaucorpsom in frakom, kakršnega poznamo v moški modi še danes. Suknjič ima visok ovratnik in je v

Vezenina na telovniku (detajl) iz konca XVIII. stoletja, Pokrajinski muzej v Mariboru

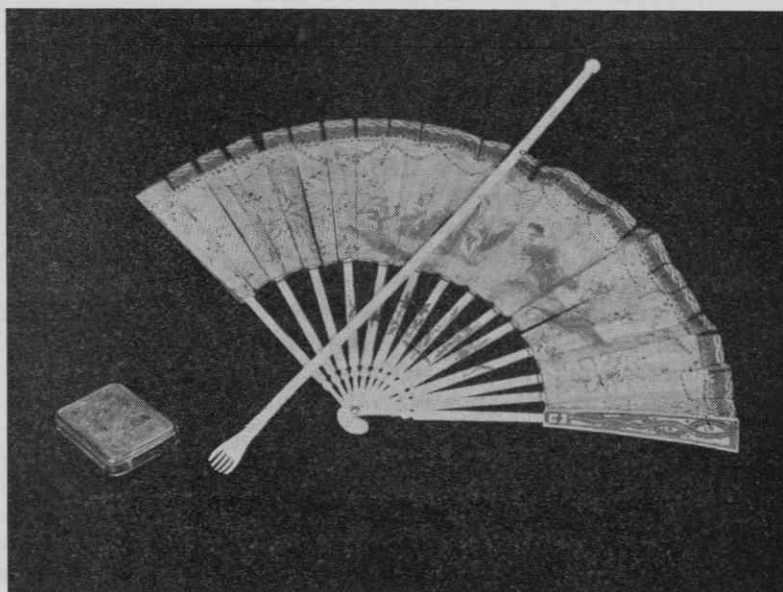
Frak iz konca XVIII. stoletja, Pokrajinski muzej v Mariboru

merah izredno ozek. K fraku te vrste so nosili možje kratke svilene telovnike in hlače dokolenke. Tudi po bogatih okraskih tega oblačila smemo sklepati, da ga je nosil za slovesne priložnosti kak plemič. Frak smo pridobili za muzej iz garderobe mariborskega gledališča, oblačilo iste barve in s sorodno ornamentiko pa hrani graški deželni muzej.

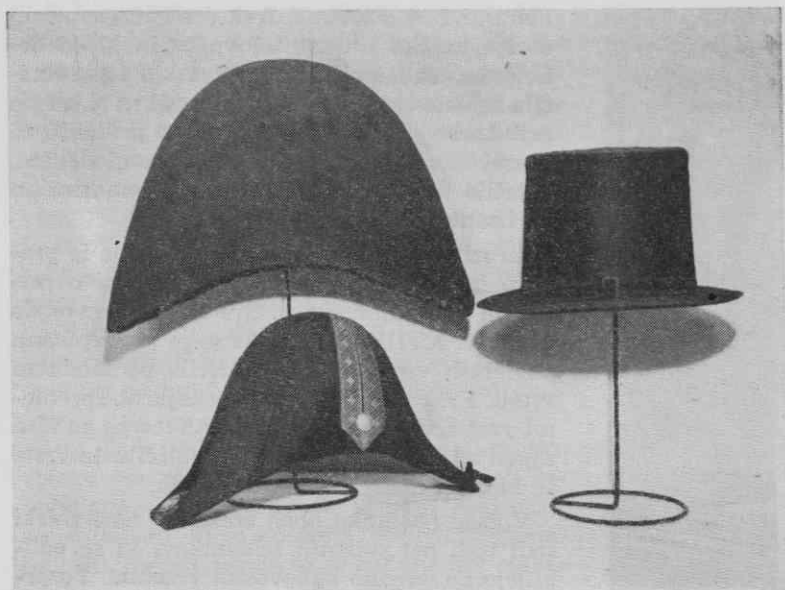
Izrazitejšo obliko fraka ima suknjič iz progastega zelenkastega tafta z visokim ovratnikom in dolgimi škrici. Gre za značilno modo iz konca XVIII. stoletja, ki se je pod vplivom angleških vzorov naglo razširila po modnem svetu. Frak je v tem času nekajkrat spremenil svoj kroj; podobno kot justaucorps ga niso zapenjali, marveč so nosili k oblačilu te vrste še bolj ali manj okrašen telovnik.

V času nastanka obeh frakov v naši zbirki sodi tudi pet svilenih telovnikov, ki se odlikujejo po izredno kakovostni vezenini. Pozornost zbudi zlasti telovnik z všitima medaljonoma, ki ju krasita na svilo naslikana figuralna motiva. Kakor fraka tako so tudi telovniki sestavni del svečane moške noše, ki se je bistveno razločevala od oblačil nižjih družbenih slojev. Kakor drugod po svetu so ta oblačila tudi pri nas zadnji zastopniki luksuzne mode, ki jo je z nastopajočim XIX. stoletjem pričela vse bolj spodrivati smotrnejša in preprostejša noša.

Žensko modo poznega XVIII. stoletja nam približajo trije životci in par čevljev. Životci so iz blaga s cvetličnimi vzorci in imajo naramnice, na spodnjem koncu pa nastavke, ki so služili za nameščanje krila. Že iz bežnega opisa je moč razbrati, da so bili ti oblačilni

Pahljača in praskalo XVIII. stoletja, Pokrajinski muzej v Mariboru

Moška pokrivala iz prve polovice XIX. stoletja, Pokrajinski muzej v Mariboru

kosi sestavni del meščanskega in polkmečkega oblačila, kakršno se je kot ljudska noša ohranilo v alpskih predelih vse do naših dni.

Ženski čevlji iz zelene svile z vezenino in nizko peto so edino obuvalo iz XVIII. stoletja v naši zbirki. V primeri s čevlji iz prve polovice stoletja, ki jih spoznamo po visoki, strmi obliki in razmeroma tanki peti, je obuvalo proti koncu stoletja dobilo plitko, smotrnejšo obliko, dokaj podobno sodobnim ženskim nizkim čevljem.

Razen nekaterih vzorcev tekstila zbuja pozornost tudi modni dodatki iz XVIII. stoletja, tako npr. pahljača z rokokojskimi figuralnimi motivi in vrečica za ključke — pompadura z mariborskim mestnim grbom. Zanimivost izbirke je koščeno praskalo (grattoir). V drobno ročico na dolgem ročaju izrezljani predmet je zgovoren dokument dobe, ki je sicer izpričala v oblačenju visoko mero okusa in ubranosti, a je močno zanemarjala higieno.

Iz konca XVIII. ali začetka XIX. stoletja je črn moški klobuk dvorogeljnik. Njegova usločena oblika spominja na modo »incroyable-sov«, francoskih modnih elegantov v času direktorija. Klobuke modela »à l'androsmane« so nosili tedaj k civilnim oblekam in uniformam. Že v Napoleonovem času pa se je pričel dvorogeljnik umikati cilindru in je slednjič postal izrazito pokrivalo uniformirancev.

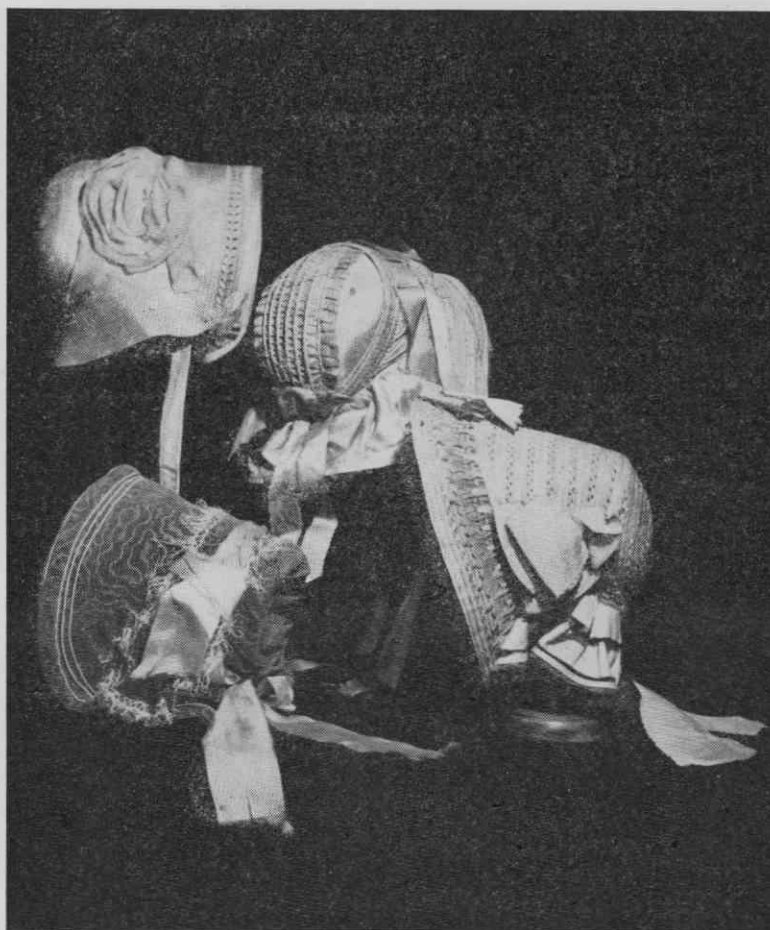
Iz začetka XIX. stoletja je tudi par ženskih čevljev. Čolničasto zašiljena oblika obuvala z okraski na konici in stopalo brez pete bi govorila za čas, ko je prevladal tudi pri nas modni okus empira.

Sorazmerno zelo šibko je v naši zbirki prikazano obdobje bidermajerja, torej dobe, ki je sicer zapustila v kulturni zgodovini mnogo zgovornih prič naše dejavnosti. Iz tega časa premoremo samo dva para ženskih čevljev in nekaj torbic ter denarnih mošnjic. Prvi par čevljev je plitko, copati podobno obuvalo iz črne svile z vezalkami, ki so si jih ženske zavezovale okoli gležnjev. Drugi par so beli svileni visoki čevlji — škorenjci (Stiefeletten) z vezalkami ob straneh. Čevlje te vrste zasledimo v modi še v drugi tretjini XIX. stoletja, le da so jih po sredini stoletja izdelovali iz trpežnejšega materiala in z nizko peto.

Iz obdobja poznega bidermajerja ali bolje »drugega rokokoja« hranimo v mariborski zbirki šest ženskih klobukov. To so pokrivala, katerih značilna oblika s širokimi, obraz obkrožajočimi kraji je kar simbolična za bidermajer (nemški izraz za to vrsto klobukov je Schutte). Klobuki so okrašeni s pentljami, ženske pa so si jih zavezovale pod brado.

Značilna modna silhueta druge tretjine XIX. stoletja je bilo krilo na obroče — krinolina. Zdi se, da sta se na Slovenskem ohranila samo zgornja dela — životca dveh takih oblek, žal brez krinoline. Prvi, iz bele svile, še dokaj spominja na modo bidermajerja, drugi, iz rjavega tafta s čipkami, pa je verjetno sodil k obleki iz sredine XIX. stoletja.

Iz druge tretjine XIX. stoletja utegnejo biti tudi nekateri oblačilni kosi moške noše: visoko zapet črn frak z dvema vrstama gumbov, nazobčanima zavihkoma pri ovratniku in z ravno prirezanimi škrici, svilen telovnik z okroglim ovratnim zavihkom in rjav cilindar z ravnimi kraji in proti vrhu zožujočim

Zenski klobuki iz druge tretjine XIX. stoletja, Pokrajinski muzej v Mariboru

Zgornji del ženske obleke iz druge tretjine XIX. stoletja, Pokrajinski muzej v Mariboru

se valjem. Kakor znano, sta frak in cilinder v tem času še vedno prevladovala v vsakdanjem oblačilu.

Boljše kakor v prvi polovici XIX. stoletja je pričevanje o razvoju mode od leta 1850 dalje. Kakor že poprej imamo seveda tudi za ta čas skoraj izključno dele prazničnih noš. V zbirki so tri ženske obleke (izdelane iz ripsa, tafta in moareja) iz obdobja, ko je oblike ženskega telesa poudarjalo oblazinjeno sedalo, tako imenovana tournure. Ta moda je trajala razmeroma dolgo, vse do konca osemdesetih let. Naše obleke pripadajo zgodnejšemu obdobju, ki ga spoznamo po modelu širših kril in kroju tournure. K oblačilom te dobe sodi tudi klobuček s cvetličnimi okraski in dolgimi, do hrbta padajočimi trakovi (fran. capote).

Z manjšim časovnim presledkom sledijo obleke iz konca XIX. in prvih dveh desetletij našega stoletja: žalna obleka iz črnega atlasa s paletajem in kepom iz vezene in čipk, dvodelna svilena obleka z vlečko, poročna obleka iz rumenega brokata, obleka iz rožnatega volnenega blaga s čipkastimi aplikacija-

Frak iz druge tretjine XIX. stoletja, Pokrajinski muzej v Mariboru

mi in črn kostum. Posebej pritegne pri teh oblekah kakovost izdelave. Vrsto ženskih oblačil dopolnjujejo bluze iz časa pred prvo vojno, nadalje zbirka različnih ženskih čevljev in sončnikov. Med slednjimi velja omeniti »parazol« iz idrijskih čipk in miniaturni sončnik z zložljivim držajem. Med modnimi dodatki iz druge polovice XIX. stoletja so nadalje stezniki, svilena ogrinjala, ročne torbice, nekaj nakita, npr. zapestnica, spletena iz las, in kolekcija okrasnih glavnikov.

Tudi v zbirki moških oblačil pogrešamo vsakdanjo nošo, muzej hrani samo kratek cutway, inačico fraka za vsakdanjo rabo iz konca XIX. stoletja, in dve salonski suknji (nem. Gehrock), ki sta bili v modi v času pred prvo vojno. V zbirki moških pokrival so trije modeli cilindrov, med njimi zložljivi »claque«, rjav polcilinder, nadalje plitek slamnik »girardi«, športna čepica itd. Od modnih dodatkov k moški modi naj omenimo še kravate, tobačnice, žepne ure in podobno.

Razvojni prikaz mode zaključuje nekaj oblačilnih kosov iz časa med obema vojnoma

— cutway z dolgimi kraji iz tridesetih let, zbirka ženskih klobukov in slamnikov iz istega časa, razen tega še nekaj manjših modnih dodatkov.

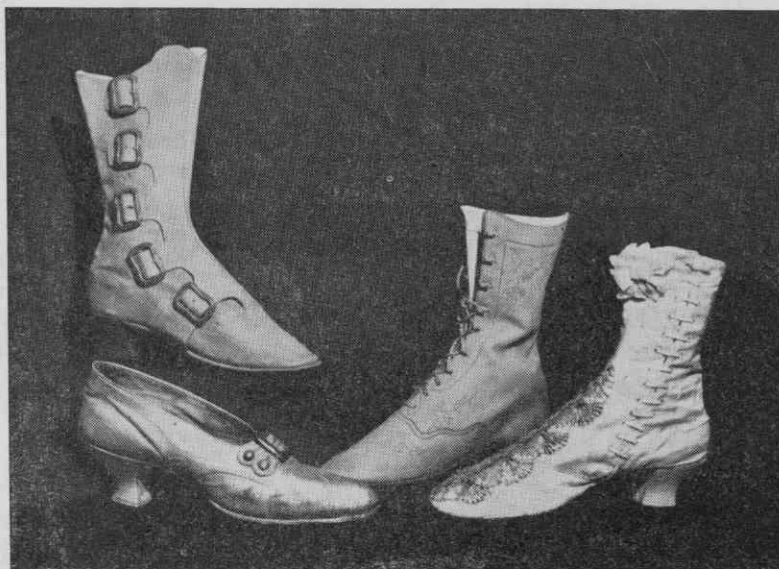
Ob koncu bi še omenili, da je v mariborski modni zbirki večje število starih fotografij, barvnih litografij in modnih listov iz preteklega stoletja.

Kot smo povedali že v uvodu, smo se odločili za ureditev slovenske zbirke modnih noš zelo pozno in v primerjavi z drugimi narodi z veliko zamudo. Prav nič čudno torej ni, če je prikaz o razvoju mode na naših tleh več kot pomanjkljiv. Zlasti občutne so vrzeli za starejša obdobja. Kljub temu pa je mariborska zbirka, takšna, kakršna je, prepotrebna osnova za nadaljnje delo na tem področju.

Predvsem bi se morali prizadevati, da bi dopolnili zbirko z nekaterimi nošami in predmeti, ki so še v zasebni lasti. Večinoma so to

Zenska obleka (s tournureo) iz druge polovice XIX. stoletja, Pokrajinski muzej v Mariboru

Zenski čevlji z konca XIX. in začetka XX. stoletja, Pokrajinski muzej v Mariboru

oblačila iz preteklega stoletja. Kakor na drugih področjih muzejskega zbiranja pa bi morali že danes skrbeti za to, da bi našli svoje mesto v muzeju tudi novejši modni izdelki iz obdobja med obema vojnoma in tudi že moda iz dveh povojnih desetletij. Pozornosti pa ne bi smeli usmerjati samo na praznično nošo, kot je bila to navada pri zbiralcih v preteklosti, marveč tudi na različne kroje v vsakdanjem oblačenju, delovne, športne in druge.

Akcijo za zbiranje sodobnih oblačil bi mogle učinkovito podpreti tudi gospodarske organizacije, zlasti tekstilna industrija, izdelovalci domače konfekcije in drugi, ki oblikujejo našo modo, s tem da bi že danes dopolnjevali zbirko s svojimi izdelki. Zamisel ni povsem nova; na podoben način so si pomagale že mnoge zbirke kostumov v tujini.

Zbiranje modnih noš, ki smo jo v letih 1965 in 1966 skušali poživiti z razstavo mode v Mariboru in Ljubljani, je rodilo doslej za-

dovoljive rezultate. Vsekakor zadostne, da je mariborsko zbirko modnih noš vredno spopolnjevati in razvijati naprej, saj nam zgodovina mode osvetljuje zanimive strani naše preteklosti in se v njej pogosto neposredno zrcalijo odločilne družbene menjave.

LITERATURA:

- C. Köhler, Die Trachten der Völker in Bild und Schnitt, 1871. — H. Mützel, Kostümkunde für Sammler, 1921. — F. Hotenroth, Deutsche Volkstrachten vom XVI. bis zum XIX. Jh., 1923. — E. Sichart, Praktische Kostümkunde, 1926. — M. Tilke, Kostümschnitte und Gewandformen, 1948. — E. Thiel, Geschichte des Kostüms, 1963. — M. Braun-Ronsdorf, Modische Eleganz, 1963. — F. Boucher, Histoire du Costume en Occident de l'Antiquité a nos jours, 1965. — L. Kybalova, Das grosse Bilderlexikon der Mode, 1966. — E. Klepper, Galerie der Moden 1800—1930, 1967. — S. Vrišer, Tri sto let mode na Slovenskem, 1965.